

IZMEĐU PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI – DOKUMENTIRANJE, ČUVANJE ZVUKA I ULOGA PHONOGRAMMARCHIVA U „NOVOM SVIJETU” MUZEJA (GLAZBE)

GERDA LECHLEITNER

Phonogrammarchiv, Beč
gerda.lechleitner@oeaw.ac.at

OSNIVANJE ARHIVA ZVUKA

Ideja o osnivanju arhiva zvuka bila bi nezamisliva bez mogućnosti snimanja zvuka - pronalaska Thomasa A. Edisona iz 1877. godine. Oko 1900. „sazrelo” je vrijeme za takve nove mogućnosti, a bečki Phonogrammarchiv bio je prvi istraživački arhiv zvuka u svijetu.

Spomenuti pronalazak snimanja zvuka potaknuo je nove znanstvene pristupe i istraživačke metode, a shvativši mogućnosti novog medija, znanstveni se svijet ubrzo njime počeo koristiti za svoje potrebe. Bilo je jasno da jedino snimanje zvuka s mogućnošću opetovane i kontrolirane procjene svojstava zvuka može osigurati potrebnu osnovu za razvitak velikog broja disciplina kao što su komparativna muzikologija, etnomuzikologija, lingvistika, dijalektologija ili fonetika (npr. za transkribiranje glazbe i analizu tonalnog sustava, ritma i timbra). Govoreći o muzikologiji, Carl Strumpf je tvrdio da stvarni zvuk, a ne samo notni zapis, može biti

predmet istraživanja. Zahvaljujući Edisonu (i drugima), fonograf je postao savršeno sredstvo za tu namjenu.

Kao što je poznato, Phonogrammarchiv u Beču osnovan je 1899. godine. Bila je to zamisao Sigmunda Exnera, u to doba poznatoga fiziologa, i njegovih kolega s područja društvenih znanosti (većinom lingvisti) i stručnjaka s područja prirodnih znanosti (fizičara i kemičara) koji su željeli osnovati „neku vrstu fonografskog arhiva”, kako ga je Exner¹ nazivao. Najavljena su tri glavna područja njegova djelokruga – jezik te glazbeni i tzv. glasovni portreti, no uskoro je slijedila i *varia*, koja je obuhvaćala životinjske glasove, glasove kastrata, dječje glasove ili plač, i zvukove poput pucnjeva. Usto, zamišljeno je da se snimke ne upotrebljavaju isključivo za znanstvena istraživanja već da moraju biti pohranjene kako bi u budućnosti mogle biti i zvučni dokumenti. Danas se izraz *znanstveno snimanje zvuka* odnosi na akustičke izvore koji su nastali tijekom kontroliranih i dokumentiranih snimanja. Fundus Phonogrammarchiva čine jedinstvene snimke načinjene tijekom terenskih istraživanja. Phonogrammarchiv je otpočetak skupljao snimke akustičkih izvora (a odnedavno i audiovizualnih) za potreba svih znanstvenih disciplina, i to bez regionalnih ograničenja.

NAČINI NASTANKA ZBIRKI

Tijekom povijesti Arhiva, zbirke su nastajale:

¹ Exner, Sigmund. Bericht über die Arbeiten der von der kaiserl. Akademie der Wissenschaften eingesetzten Commission zur Gründung eines Phonogramm-Archives. *Anzeiger der mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien*, vol. 37. Wien, 1900, p. 1-6.

- iz vanjskih znanstvenih projekata što su ih provodili instituti ili znanstvenici pojedinci s različitih područja znanosti, uz tehnološku i metodološku potporu Phonogrammarchiva (kako bi povećao svoj fundus, Phonogrammarchiv je od samoga početka svim znanstvenim ekspedicijama Akademije ustupao opremu za snimanje)

- iz projekata koje su vodili zaposlenici na određenim područjima i koji su otvarali nove teme i uvodili nove metodologije (kako je u početku Phonogrammarchiv imao malo zaposlenih, sve do 1970/80-ih oni se nisu mogli baviti specijaliziranim temama terenskog istraživanja, npr. istraživanjem austrijskoga kulturnog života ili multikulturalnim fenomenima u gradskim područjima; katkad su terenski istraživači nakon terenskog rada nastavljali raditi kao arhivisti. Primjerice, Rudolf Pöch, koji je provodio terenska istraživanja u Papui Novoj Gvineji (od 1904. do 1906. g.) i u pustiniji Kalahari (od 1907. do 1909. g.) poslije je (od 1910. do 1913.g.) radio kao pomoćnik u Arhivu

- iz zvučnih zbirki i videozbirki koje bi Arhiv nabavljao, a koje su nastajale bez pomoći Arhiva (to je prilično nov način dobivanja materijala; naime, materijal koji su istraživači vlastitom opremom snimali na terenu godinama bi skupljao prašinu na policama, da bi zatim, najčešće nakon umirovljenja, ti istraživači postajali svjesni vrijednosti svojih snimaka pa su svoje zbirke predavali Arhivu)

- iz paralelnog fundusa povijesnih snimaka drugih institucija koje su presnimljene u studiju Phonogrammarchiva ili u sličnoj instituciji uz pomoć i potporu Arhiva (takve su akvizicije rezultat zajedničkih projekata koje je Phonogrammarchiv potpomagao svojim znanjem i

iskustvom) kako bi se sa starim/povijesnim nosačima zvuka i slike postupalo na najbolji mogući način.

DOKUMENTACIJA

Zvučne snimke ni prije nisu prikupljane u fundus Arhiva bez pripadajuće dokumentacije, a ne prikupljaju se ni danas. Dokumentacija o snimci sadržava osobne podatke o snimljenim osobama, ime, dob, spol, zanimanje, mjesto rođenja i boravka, navike, kao i neke pojedinosti o njihovim roditeljima. Zahvaljujući tim podacima, istraživači mogu razumjeti značaj snimljene osobe i tako objasniti posebnosti govora, pjevanja ili sviranja te osobe. Druge važne činjenice odnose se na mjesto snimanja, datum, sadržaj i osobu koja je snimala. *Protokol* – prvi korak u arhiviranju – završava tehničkim napomenama (opis opreme za snimanje i brzina snimanja) te iscrpnim opisom sadržaja snimke. Takav je opis bio nužan jer je kvaliteta zvuka prvih snimaka bila loša te se nitko u to doba nije pouzdavao isključivo u snimku.

Važno je naglasiti kako su istraživači dobivali upute da prije snimanja porazgovaraju s osobom koju namjeravaju snimati ili da snimanje uvježbaju s izvođačima kako bi oni znali što reći, otpjevati ili odsvirati unutar ograničenog vremena od 1 minute i 30 sekundi. Osim toga dobili su upute da sve pažljivo bilježe, kako bi se u budućnosti omogućilo potpuno razumijevanje snimljenog materijala.

Protokol nije imao samo jednu stranicu, bila je to cjelokupna dokumentacija u obliku kataloga, kakav je prvi put tiskan 1922. godine. Autori (osnivač i direktor Sigmund Exner i njegovi pomoćnici) objašnjavaju kako je teško bilo sastaviti prvi takav popis. Bilo je to sasvim novo

područje pa su autori krenuli oprezno, opetovano razgovarajući o izgledu i sadržaju kataloga, usput otkrivajući kako svaki novi dodatak zbirci postavlja novi cilj koji mora biti provjeren. U konačnici, katalog nije sadržavao samo popis snimaka složenih prema njihovim rednim brojevima. Autori su katalogu dodali i abecedni popis svih snimljenih jezika, podatke o standardnom jeziku, o svakodnevnom govoru, o dijalektima itd. Glazbene su snimke bile svrstane u dvije osnovne kategorije: vokalnu i instrumentalnu, a na drugom je popisu glazba svrstana prema zemljopisnim i etničkim kriterijima. I, konačno, glasovni su portreti grupirani prema snimljenim osobama, a zatim je slijedila lista tzv. *varia*, a činile su je snimke životinjskoga glasanja, uzvika i vikanja te neki eksperimentalni zvukovi poput pucnjeva. Imena autora snimaka (uglavnom istraživača koji su radili na određenim projektima) zabilježeni su u posljednjem popisu². S današnjeg stajališta, taj popis nudi različite mogućnosti pretrage fundusa i čini svojevrsnu preliminarnu (ranu) fazu baze podataka.

Čuvanje

U praktičnom smislu arhiviranje znači čuvanje fundusa u optimalnim mikroklimatskim uvjetima, zajedno s iscrpnom dokumentacijom o tehničkim i sadržajnim podacima. Od prvih dana Phonogrammarchiva, čuvanju snimaka pridavala se velika važnost. Zbog mogućnosti gubitka

kvalitete (a u konačnici i samog signala) u doba voštanih ploča, izumljen je poseban stroj za snimanje – Archiv-Phonograph, koji se koristio Edisonovom metodom okomitih ureza, ali na pločama umjesto na valjcima. Zahvaljujući tom „izumu”, moglo se presnimavati ponovo, što je bio uvjet za „tehničko čuvanje”. Ta tehnologija omogućuje presnimavanje koja se primjenjuje i danas u Arhivu.

Danas se zahtjevi „najboljeg postupanja” ne odnose samo na digitalne izvore već i na zvukove koji su kroz povijest pohranjeni na različite načine, a morali bi biti digitalizirani, za što je potrebno imati i prikladnu opremu. Sa svim tim izazovima Phonogrammarchiv se „dobro nosi” zbog svoje duge povijesti vezane za problematiku čuvanja, obnavljanja i ponovnog snimanja zvuka. Znajući da nova tehnologija uvijek donosi i bolje rezultate, izrađen je suvremeni gramofon s valjkom koji se danas upotrebljava za ponovno snimanje zvučnih zapisa zbirki snimljenih na valjcima. Najvažniji je cilj svih ponovnih snimanja da se dođe do signala najslabijeg izvornoj snimci, a takva će „savršena” analogna snimka biti poboljšana digitalizacijom.

Tehnički napredak koji pratimo u Phonogrammarchivu pokazuje evoluciju od mehaničkoga preko električnoga do digitalnog snimanja, od arhivskog fonografa (Archivphonographa, izrađenog 1901. u Phonogrammarchivu) preko gramofonskih tehnika i magnetofonskih snimaka sve do digitalnog razdoblja. Zahvaljujući tehničkom osoblju koje je održavalo opremu, moglo se snimati u tehnički kontroliranim uvjetima, što je glavno načelo Arhiva. Vremena su se promijenila, a neobično se brzo mijenjaju i u digitalnom razdoblju, no i danas je najvažniji

² Exner, Sigmund (ed.). *Katalog I der Platten 1-2000 des Phonogramm-Archives der Akademie der Wissenschaften in Wien*. Wien: Phonogramm-Archiv der Akademie der Wissenschaften, 1922.

cilj Phonogrammarchiva očuvanje „točnih” podataka.

Širenje fundusa

Susanne Ziegler³, kustosica u berlinskom Phonogrammarchivu, ustvrdila je kako najvažniji zadaci Arhiva moraju biti informiranje javnosti o njegovu fundusu, povrat materijala potomcima snimljenih osoba, zajedničko objavljivanje znanstvenih radova i poticanje daljnjeg istraživanja. A Laurent Aubert⁴, direktor instituta Ateliers d'ethnomusicologie, kako kaže Constantine Brăiloiu, razmišlja slično: glavni cilj i odgovornost Arhiva trebalo bi biti čuvanje vrijednih dokumenata i izlaganje materijala. Fundus Phonogrammarchiva širi se na više načina: na osnovi njegove baze podataka dostupan je online katalog na web stranici <http://www.phonogrammarchiv.at/wwwnew/>. Dakle, podaci iz fundusa mogu se dobiti uz pomoć raznih tražilica, a zvučkovne su datoteke djelomično obuhvaćene tom mogućnošću. Uprava Phonogrammarchiva želi digitalizirati cjelokupan inventar kako bi bio dostupan na internetu. Taj cilj još nije ostvaren; zapravo, suočavamo se s pravnim, moralnim i intelektualnim pravima vlasništva koje Arhiv vrlo ozbiljno shvaća. Budući da naša digitalna riznica sadržava materijal širokog raspona, često dobivamo upite da raznim platforma-

ma ili mrežama damo priloge (npr. za lingvističke svrhe CLARIN/DARIAH, za etnomuzikologiju DISMARC ili EUROPEANA; i regionalne platforme / web stranice također mole za priloge iz fundusa Arhiva, npr. web stranice iz Baskije ili Grenlanda, baskijska udruga *Ahotsak*, koja se bavi baskijskom usmenom baštinom). Virtualne izložbe često obogaćujemo specijalnim zvučnim snimkama (npr. prvom i specijalnom snimkom Roma na izložbi *Romsko putovanje*, što ju je postavila Europska knjižnica, ili govori- ma političara o reformi općih glasačkih prava 1906. godine u Austro-Ugarskoj Monarhiji). Osim toga, pronalazimo zvučnu podlogu za stvarne izložbe (kad ta „zvučna kulisa” izložbe „preživi” kao kratki film na web stranici dotične ustanove; primjerice, stranica „zvukovi Prvoga svjetskog rata” donosi vojničke pjesme austrougarske vojske, što je bila zvučna podloga za izložbu *La Trieste de Magris*); za neke druge izložbe traženi su zvučni primjeri zajedno s opremom za snimanje iz toga vremena i izvornom dokumentacijom koja naglašava posebnost tih zvukova. Ukratko, zvukovi i odgovarajući artefakti imaju ulogu istaknuti temu izložbe i dati dodatne informacije, a glazbeno se mogu opisati kao pozadina koja stvara određeni ugođaj i daje novu dimenziju čitanju i promatranju.

Arhiv je 1999. pokrenuo izdanje s izvori- ma snimaka nastalih između 1899. i 1950. godine, uz komentare svih povijesnih zbirki. Te je zbirke UNESCO uvrstio u „dokumente općega značenja” Svjetskog registra svojeg programa *Pamćenje svijeta*. Snimke koje su dosad objavljene mogu se nabaviti u CD kutijama koje sadržavaju zvučkovni CD, CD s podacima i popratnu knjižicu. Povijesne su zbirke tijekom

³ Ziegler, Susanne. *The memory of the world and the role of historical sources for the world's musical traditions* (Panel Session). In: Wild, Stephen & Wim van Zanten (eds.). *Abstracts of the 39th World Conference International Council for Traditional Music*. Vienna, 2007., p. 258.

⁴ Aubert, Laurent. *The Geneva Legacy of Constantin Brăiloiu*. *Revista de etnografie și folclor / Journal of ethnography and folklore 1-2*. Bukurești, 2009., p. 21-30.

uređivanja bile procijenjene sa sadašnjega gledišta i pritom je određena njihova svrha: izdanje mora služiti akademskoj zajednici i široj javnosti, osobito osobama koje su zainteresirane za kulturu i povijest onih područja na kojima su snimke nastale, uz jednostavan i potpun pristup povijesnim zvučnim dokumentima u Phonogrammarchivu. Potpun pristup znači da zvukovi moraju biti na zvučnom CD-u, izvorna dokumentacija u obliku slikovnih datoteka i novih glazbenih transkripcija, skenirane snimke publikacija koje nisu dostupne, iscrpnija objašnjena na CD-u s podacima te, nakraju, knjižica s potrebnim informacijama koje daju slijed izvora i njihove interpretacije, pisane transkripcije koje olakšavaju slušanje povijesnih zvukova te informacije o izvođaču, mjestu i datumu snimanja.

Željela bih istaknuti sjajnu suradnju koju smo ostvarili s Institutom za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba, posebno s Grozdanom Marošević, tijekom izdavanja prvog dijela povijesnih hrvatskih snimaka (OEAW PHA CD 27)⁵. To je izdanje nadahnulo glazbenike da se koriste starim pjesmama stvarajući nove inačice i dajući nove interpretacije.

Prije nekoliko tjedana austrijska Akademija znanosti objavila je da postaje središte digitalnih društvenih znanosti. Digitalizacija će uzeti još više maha, a Phonogrammarchiv je na pravom putu. Buduć-

nost će pokazati kakve sve mogućnosti donose nepregledne količine podataka nekim novim znanstvenim područjima.

Sa engleskog jezika prevela Vida Kostrenčić Lukić

BETWEEN PAST AND PRESENT —DOCUMENTATION, PRESERVATION OF SOUND AND THE PHONOGRAMMARCHIV'S ROLE IN THE "NEW WORLD" OF (MUSIC) MUSEUMS

The Phonogrammarchiv represents a research sound archive and is the first of its kind worldwide. Driven by the idea of using sound recordings as new sources for research (e.g. for transcribing music and analyzing tone systems, rhythm and timbre), the founders also made sure that the recordings would be kept for posterity, i.e. for future research. As the Phonogrammarchiv was founded in 1899, its collections today comprise sound documents covering more than 100 years. These sound recordings can thus rightly be considered as sound heritage, a fact recognized in 1999 by UNESCO when including the historical collections "as documents of universal significance" in the World Register of its "Memory of the World" Programme. From the beginning, the Phonogrammarchiv's main tasks have included the following key duties: to produce, collect, catalogue, preserve in the long term and make accessible audio-visual research documents. The availability of the preserved documents is ensured by a multimedia publication (the edition of the complete historical collections 1899-1950) and by an online catalogue (based on the growing digital archive). By explaining the principles of documentation and preservation, i.e. the content-related and technical aspects in sound archiving, the challenge of "best practice" in the digital era will be discussed. How to react to the global tendencies concerning digital repositories, virtual archives or museums? What are the new possibilities of using sound heritage, e.g. for musicians creating some kind of "revival" or "preserving" tradition through innovation? And what are the possibilities of exhibiting "sound heritage"?

⁵ Lechleitner, Gerda; Grozdana Marošević (eds.). *Croatian Recordings 1901-1936* (= Sound Documents from the Phonogrammarchiv of the Austrian Academy of Sciences, gen. ed. Dietrich Schüller: The Complete Historical Collections 1899-1950, Series 11/1, OEAW PHA CD 27). Wien: VÖAW, 2009